

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Novověká racionalistická filosofie (Descartes, Leibniz, Spinoza)

Markéta Hrušková

Bakalářská práce

2011

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE
(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Markéta HRUŠKOVÁ**
Osobní číslo: **H08209**
Studijní program: **B6101 Filozofie**
Studijní obor: **Filozofie**
Název tématu: **Novověká racionalistická filosofie (Descartes, Leibniz, Spinoza)**
Zadávající katedra: **Katedra filosofie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Tématem práce bude racionalistická filosofie u Reného Descarta, Gotfrieda Wilhelma Leibnize a Benedikta Spinozy. Práce bude zaměřena na srovnání těchto filosofů a vývoj jejich myšlení. Důležitou součástí bude pojetí rozumu v novověku.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: tištěná/elektronická

Seznam odborné literatury:

Spinoza, B.: Etika, Praha: Svoboda, 1977 Descartes, R.: Principy filosofie, Praha: Filosofia, 1998 Descartes, R.: Úvahy o první filosofii, Praha: Svoboda, 1970 Descartes, R.: Rozprava o metodě, Praha: Svoboda, 1992 Leibniz, G. W.: Monadologie a jiné práce, Praha: Svoboda, 1982 Röd, W.: Novověká filosofie I., Praha: Oikoymenh, 2001

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Vlastimil Zátka, CSc.
Katedra filosofie

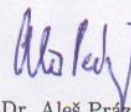
Datum zadání bakalářské práce: 30. dubna 2010

Termín odevzdání bakalářské práce: 31. března 2011

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

L.S.

PhDr. Aleš Prázný, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2010

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 31. 3. 2011

Markéta Hrušková

Poděkování:

Na tomto místě bych chtěla poděkovat vedoucímu své bakalářské práce PhDr. Vlastimilu Zátkovi, CSc., za odbornou pomoc, cenné rady a vedení při zpracování bakalářské práce.

RESUMÉ

Tématem bakalářské práce je pojetí poznání a vědění v novověké racionalistické filosofii a především Descartovo rozlišení mezi subjektem a objektem.

Novověcí myslitelé se snažili nalézt pro poznání nové základy. Hlavní důraz kladli na rozum, kterému mělo být vše podřízeno. Smyslové zkušenosti odmítali jakožto nejisté. Hledali absolutně jisté a všeobecně platné poznání.

Zakladatelem novověké racionalistické filosofie byl René Descartes. Nechal se inspirovat matematikou, protože její poznatky jsou všeobecně platné. Hlavním kritériem pravdivosti byla pro něj jasnost a zřetelnost. První jistotou, kterou Descartes objevil, byla existence vlastního já neboli existence subjektu. Ten stál v opozici proti objektu. Duši a tělo Descartes odděloval. S tímto pojetím nesouhlasili další představitelé novověkého racionalismu, Benedikt Spinoza a Gottfried Wilhelm Leibniz.

Klíčová slova:

novověký racionalismus, René Descartes, Benedikt Spinoza, Gottfried Wilhelm Leibniz, rozum, poznání, Bůh, substance, subjekt, objekt

ZUSAMMENFASSUNG

Das Thema der Bachelorarbeit ist das Konzept des Wissens in der modernen rationalistischen Philosophie und vor allem die Unterscheidung zwischen Subjekt und Objekt von Descartes.

Moderne Denker suchten neue Grundlagen für das Wissen. Sie setzten den Schwerpunkt auf die Vernunft, der sollte untergeordnet alles. Sie lehnten die Sinneserfahrungen ab, weil sie sind unsicher. Sie suchten das Wissen, das absolut sicher und allgemeingültig ist.

Der Begründer der modernen rationalistischen Philosophie war René Descartes. Er war von der Mathematik begeistert, weil ihre Ergebnisse allgemeingültig sind. Das wichtigste Kriterium der Wahrheit für ihn war die Helligkeit und die Klarheit. Die erste Sicherheit, dass Descartes entdeckte, war die Existenz des Subjekt. Es war in Opposition zu dem Objekt. Descartes trennte Geist und Körper. Andere Vertreter der modernen rationalistischen Philosophie, Benedikt Spinoza und Gottfried Wilhelm Leibniz, stimmten nicht diesem Konzept zu.

Die Schlüsselwörter:

moderne rationalistische Philosophie, René Descartes, Benedikt Spinoza, Gottfried Wilhelm Leibniz, die Vernunft, das Wissen, der Gott, die Substanz, das Subjekt, das Objekt

OBSAH

ÚVOD.....	9
1 POJEM ROZUMU	12
2 TEORIE POZNÁNÍ.....	15
2.1 DESCARTOVO POJETÍ POZNÁNÍ	15
2.2 SPINOZOVO POJETÍ POZNÁNÍ	19
2.3 LEIBNIZOVO POJETÍ POZNÁNÍ	21
3 POJEM BOHA.....	25
4 POJEM METODY	29
5 POJEM SUBSTANCE	31
5.1 SUBSTANCE V DESCARTOVĚ FILOSOFII.....	31
5.2 SUBSTANCE VE SPINOZOVĚ FILOSOFII	32
5.3 SUBSTANCE VE FILOSOFII GOTTFRIEDA LEIBNIZE.....	33
6 PARADIGMA SUBJEKTU A OBJEKTU.....	37
ZÁVĚR	40
BIBLIOGRAFIE	42

ÚVOD

Novověký racionalismus je filosofický směr, který zdůrazňoval rozumovou stránku poznání. Jeho název byl odvozen z latinského překladu pojmu *rozumu*¹ – *ratio*. Novověcí racionalisté se snažili nalézt nové základy vědění a poznání. Poznání bylo podle nich možné jen díky apriorním předpokladům, které nelze odvodit ze smyslové zkušenosti. K pravdivému poznání měl rozum k dispozici vrozené ideje. Existenci vrozených idejí kritizovali představitelé britského empirismu, což je druhý významný filosofický směr novověku. Za jediný zdroj poznání považovali smyslovou zkušenost. Podle jejich koncepce, nemohlo být v rozumu nic, co by dříve nebylo ve smyslech.² Člověk byl jako čistá nepopsaná deska – *tabula rasa*, kterou teprve zkušenosti popisují. Mezi hlavní představitele britského empirismu patří John Locke, George Berkeley a David Hume.

Racionalisté věřili v absolutně jisté apodiktické vědění. Za ideál poznání považovali matematiku, protože její věty jsou objektivně platné. Myslitelé 17. století v podstatě chápali filosofii jako vědu. Všechny vědní disciplíny měly být součástí jedné universální vědy, z které měly být odvozovány jejich jednotlivé principy. Novověký racionalismus se pokoušel překonat scholastickou filosofii. Racionalisté nesouhlasili se scholastickým postavením filosofie jako služby teologie. Tak byla dle jejich názoru potlačována nezávislost myšlení.

Za zakladatele novověké filosofie je považován René Descartes (1596 – 1650). Z latinského překladu jeho jména, *Renatus Cartesius*, je odvozen název pro směr novověké filosofie – kartesiánství. Mezi hlavní Descartova díla patří *Pravidla k řízení ducha*, *Rozprava o metodě*, *Úvahy o první filosofii*, *Principy*

¹ Rozlišovací znak lidství, rozum je především schopnost počítat a podávat důkazy o přesnosti výpočtů. In: DUROZOI, G., ROUSSEL, A. *Filosofický slovník*. Praha: EWA, 1994, s. 259.

² TRETERA, Ivo. *Nástin dějin evropského myšlení*. Praha: Paseka, 2006, s. 278.

filosofie a Pojednání o vášních duše. Descartes hledá absolutně jisté poznání. „Všechno to je pravdivé, co poznávám velmi jasně a zřetelně.“³ Pomocí metody o všeobecném pochybování Descartes nachází imanentní subjekt, který má mnohem blíže k sebepoznání než k poznání předmětnosti světa. Duše a tělo jsou dvě odlišné substance. Tělo je rozprostraněné, duše je myslící. Toto oddělení Descartovi předchůdci neznali. Příroda je podle Descarta také odduševnělá, je pouhým mechanismem. Člověk je jejím pánem a vlastníkem. „...je možno dojít znalostí, v životě velmi užitečných, a že místo oné spekulativní filosofie, jíž se vyučuje ve školách, je možno nalézt jinou, praktickou, jejíž pomocí poznajíce sílu a působnost ohně, vody, hvězd, oblohy a všech ostatních těles, nás obklopujících, tak zřetelně, jako známe rozličná zaměstnání svých řemeslníků, mohli bychom všeho toho použít stejným způsobem ke všem účelům, pro něž se to hodí, a stát se tak jakoby pány a vlastníky přírody.“⁴

Dalším významným představitelem novověkého racionalismu je Benedikt Spinoza (1632 – 1677). Na jeho filosofii měla vliv scholastika a židovská filosofie. Ovlivnil ho i materialistický panteismus Giordana Bruna, materialismus Reného Descarta a Tomase Hobbesa a matematické metody Galilea Galileiho. Spinoza žil v ústraní a ze skrovných prostředků. Živil se jako brusič optických skel. Sklům se ale věnoval i z vědeckého hlediska. Dopisoval si a stýkal se s významnými učiteli tehdejší doby. Jeho hlavním dílem je *Etika vyložená způsobem užívaným v geometrii*. Mezi jeho další díla patří *Principy Cartesiovy filosofie*, *Traktát teologicko-politický*, *Krátký traktát o bohu a člověku a jeho štěstí*, *Traktát o zdokonalení rozumu* a *Traktát politický*.

Představitelem novověkého racionalismu je i Gottfried Wilhelm Leibniz (1646 – 1716). Nejprve studoval práva a filosofii v Lipsku, později se začal zabývat matematikou. Byl zaměstnán v diplomatických službách a díky tomu mohl hodně cestovat a setkávat se s významnými osobnostmi vědeckého

³ DESCARTES, René. *Úvahy o první filosofii*. Praha: Svoboda, 1970, s. 57.

⁴ DESCARTES, René. *Rozprava o metodě*. Praha: Svoboda, 1992, s. 45.

světa. Setkal se i se Spinozou a četl část jeho *Etiky*. V roce 1676 objevil diferenciální počet. Leibniz zasahoval do vysoké politiky, prosazoval myšlenku věčného míru a snažil se smířit katolíky s protestanty. Na konci života se stal prezidentem první německé společnosti v Berlíně (Pruská akademie věd), k jejímuž založení přispěl. Napsal přes 75 tisíc spisů. Mezi jeho hlavní díla patří *O principu individuace*, *Monadologie*, *Metafyzické pojednání*, *Nové eseje o lidském rozumu* a *Teodicea*.

Ve své bakalářské práci se zaměřuji na rozbor nejdůležitějších pojmů novověké racionalistické filosofie. Především se zabývám problematikou poznání a ontologickým dualismem Reného Descarta, který se mnoho myslitelů snažilo překonat. Práce je rozdělena do šesti hlavních kapitol. V první kapitole pojednávám o pojmu rozumu, od něhož má tento filosofický směr odvozen svůj název. Ve druhé kapitole se zabývám pojmem poznání. Novověcí racionalističtí filosofové se snažili nalézt nové základy vědění a poznání. Hledali naprosto jisté poznání. Věřili v existenci vrozených idejí a odmítali poznání prostřednictvím smyslů. Ve třetí kapitole je zkoumán pojem Boha. Ten byl považován za nejvyšší bytost, na níž bylo vše závislé. Ve čtvrté kapitole se zabývám Descartovou vědeckou metodou. Descartes se snažil vytvořit metodu, která měla být závazná pro všechny vědy, a díky ní měl člověk dojít k naprosto jistému poznání. V kapitole páté se zaměřuji na pojem substance, který provázel filosofii již od antiky. Nicméně pojetí novověké bylo od antického odlišné. V šesté kapitole se zaměřuji na zkoumání pojmů subjekt a objekt, které hrály centrální roli v Descartově racionalistické filosofii.

1 POJEM ROZUMU

Pojmem rozumu se zabýval již Platón. Tvrdil, že pravda o světě se neukazuje smyslovému vnímání, ale pouze rozumu. Rozumové pravdy jsou věčné a nevyhnutelné a bude-li člověk rozum pěstovat, může dospět k pochopení sebe sama, Boha a světa. Platónovo učení, stejně jako učení jeho žáka Aristotela, ovlivnilo celou historii filosofie.⁵

V novověké racionalistické filosofii získal pojem rozumu zásadní význam. Hrál významnou roli pro Descarta, Spinozu i Leibnize. René Descartes klade na rozum největší důraz, jemu má být vše podřízeno. Všechno má být posuzováno lidským rozumem, a to především exaktním rozumem matematickým. Rozum postupuje nejen nutnou dedukcí, ale i evidentní intuicí. Jisté poznání se musí zakládat na intuici, tj. na přímém, jasném a nesporném vidění a uznání pravd.

Descartes rozum formuluje jako zdravý smysl neboli schopnost správně uvažovat a odlišovat pravdu od omylů.⁶ Rozumem samotným nelze nic tvrdit ani popírat, pouze jím nabýváme idejí. Rozum je od přirozenosti rovný u všech lidí. Lidé mají různé názory, což ale neznamená, že by jeden byl rozumnější než druhý, ale pouze to, že každý uvažuje o něčem jiném. „Neboť nestačí mít zdravý smysl, nýbrž hlavní je ho správně užívat.“⁷ Abychom se mohli vyjadřovat o věcech a vynášet o nich různé soudy, musíme je jasně a zřetelně poznávat. Nepoznáváme-li je jasně a zřetelně, musíme se o nich zdržet soudu. Člověk však často zneužívá své svobody a vyjadřuje se i k věcem, kterým dobře nerozumí. Proto vznikají omyly.

Podle Descarta je rozum nejlépe rozdělenou věcí. Díky němu se stáváme lidmi a odlišujeme se od zvířat.

⁵ SCRUTON, Roger. *Krátké dějiny novověké filosofie*. Brno: Barrister a Principal, 1999, s. 21-22.

⁶ DESCARTES, René. *Rozprava o metodě*. Praha: Svoboda, 1992, s. 7.

⁷ Tamtéž, s. 7.

Představme si, že by existovaly stroje, které by vypadaly jako opice nebo jiné nerozumné zvíře a měly její orgány. Potom bychom se mohli domnívat, že mají stejnou povahu jako tato zvířata. Pokud by ale existovaly stroje podobné lidskému tělu, které by napodobovaly naše jednání, měli bychom vždy dva důvody jak poznat, že nejsou opravdovými lidmi. Nemohly by totiž nikdy používat slova a skládat je tak, jak to děláme my, když se snažíme ostatním lidem něco vyložit. Můžeme vyrobit stroj, který bude mluvit, avšak nikdy nemůže být sestaven tak, aby odpovídal na všechno, co se řekne v jeho přítomnosti, což mohou dělat i ti nejtupější lidé. Druhým důvodem je, že ačkoli mohou některé věci vykonávat stejně, nebo dokonce ještě lépe než někdo z nás, přece existují situace, u kterých by nutně selhaly a kde by vyšlo najevo, že nejednaly s vědomím, ale pouze podle sestavení svých orgánů. Rozum je totiž všestranným nástrojem, který můžeme používat v rozličných situacích, kdežto tyto orgány musí být zvláště uspořádány pro jednotlivé úkony. Je tedy nemožné, aby stroje jednaly za všech okolností našeho života tak, jako jednáme my díky svému rozumu. Neexistují natolik hloupí lidé, nevyjímaje šílence, kteří by nedokázali poskládat dohromady slova, a tak vyjádřit své myšlenky. A naopak neexistuje zvíře, které by toto dokázalo. Existují papoušci, kteří dovedou opakovat slova. Zvířatům tedy k mluvení nechybí orgány. Ale nedokážou mluvit tak, aby to svědčilo o tom, že myslí. Naopak lidé od narození hluchoněmí, kteří nemají orgány k mluvení, většinou vymýšlejí jak se s ostatními lidmi dorozumět. To dokazuje, že zvířata nemají rozum. Duše zvířat a duše člověka má tedy naprosto jinou povahu. Nesmíme si myslet, že zvířata mluví a lidé pouze nerozumějí jejich řeči. Kdyby to tak bylo, mohla by se domluvit se sobě podobnými i s námi.⁸

Podle Descartova názoru je tedy lidská podstata odlišná od podstaty zvířat. Na rozdíl od člověka nemají zvířata rozum, a tudíž nemohou myslet. Zvířata nemohou dokonce ani nic cítit.

⁸ DESCARTES, René. *Rozprava o metodě*. Praha: Svoboda, 1992, s. 41-42.

Rozum se stává hlavním pojmem novověké racionalistické filosofie. Descartes, Spinoza i Leibniz považují rozum za nejdůležitější věc k poznání skutečnosti. Smyslové vnímání je mylné, proto je třeba ho odsunout. Každé poznání musí pocházet z rozumu.

2 TEORIE POZNÁNÍ

2.1 Descartovo pojetí poznání

Descartovým vědeckým cílem je dosažení naprosto jistého poznání. Ale nejde pouze o jistotu faktu, nýbrž o nutné spojení poznání s porozuměním. Jistota je definována jasností a zřetelností.

Descartes používá metodickou skepsi, která slouží k nalezení pravdy. Je třeba zavrhnout úplně vše, o čem je možné pochybovat. Musíme se tedy zbavit všech předsudků, z nichž nejhorší jsou předsudky, které jsme získali v dětství, protože v té době byla naše mysl pevně spojena s tělem, a odmítnout data smyslového poznání. Poznávání světa skrze smysly Descartes považuje za nejasné a klamně. „Vše, co jsem dosud pokládal za nejpravdivější, získal jsem buď od smyslů, nebo jejich prostřednictvím. Ale smysly jsem někdy přistihl při klamu a je moudré nikdy naprosto nevěřit těm, kteří nás třeba jen jednou oklamali.“⁹ Naše smysly nás matou a žádná věc tedy není taková, jakou nám ji podávají. Descartes používá příklad s voskem, který jen díky zahřátí změní všechny své vlastnosti.

Skepse je negativní a Descartes ví, že na jejím základě nemůže vystavět systém pozitivních filosofických výpovědí, a že je nutné jeho skepsi někde zastavit.¹⁰ Nesnaží se tedy napodobit skeptiky, kteří pochybují, jen aby pochybovali, ale naopak se pokouší o nalezení pevného bodu - jistoty, kterou chce odhalit jasnými úsudky. Abychom mohli o všem pochybovat, je nutná naše existence. Můžeme si představovat, že nemáme tělo a že neexistuje svět, ale nikdy si nemůžeme představit, že neexistujeme my, kteří takto myslíme. „Tedy

⁹ DESCARTES, René. *Úvahy o první filosofii*. Praha: Svoboda, 1970, s. 36.

¹⁰ TRETERA, Ivo. *Nástin dějin evropského myšlení*. Praha: Paseka, 2006, s. 299.

onen poznatek: já myslím, tedy jsem, je první a nejjistější ze všeho, co se komukoli naskytá při správném filosofickém postupu.“¹¹

Ke zjištění toho, co je absolutně jisté, používá Descartes argument souvislého snu. Ve snu se nám často věci jeví jako reálné, ačkoliv jsou ve skutečnosti jen velmi málo pravděpodobné. Může se nám zdát o čemkoli, a když se probudíme, zjistíme, že to nebyla pravda. Člověk tedy nedokáže s jistotou odlišit bdění od spánku. Během spánku si tvoříme sny, ale nesmíme pochybovat o pravdivosti myšlenek, které máme, když jsme bdělí. Ty jsou vždy jasnější a úplnější než myšlenky, které máme při spánku, ačkoli naše představy mohou být často i výraznější nebo živější. Přesvědčit nás může pouze evidence našeho rozumu, nikoli naše obrazotvornost nebo naše smysly. „Když se zaměříme na to, co je ve smyslech, v bdění či snech jasné a rozlišené, a odlišíme to od toho, co je smíšené a temné, snadno poznáme, co je třeba mít v kterékoli věci za pravdivé.“¹²

Pravdivost podle Descarta pochází z jasného a zřetelného poznání. Jedině o takto definované poznatky lze opírat jisté a nepochybné soudy. „Všechno to je pravdivé, co poznávám velmi jasně a zřetelně.“¹³ Zpočátku Descartes jasný a zřetelný poznatek nedefinoval. Jejich definice zavedl až v *Principech filosofie*.

Jasný poznatek je ten, který je přítomný a zjevný pro pozornou mysl. Například můžeme o něčem říci, že to jasně vidíme, pokud to dostatečně silně a zjevně působí na naše oko. Rozlišený poznatek je ten, který je jakožto jasný oddělen a precizován od všeho ostatního tak, že v sobě obsahuje jen to, co je jasné.¹⁴

K nalezení toho, co je naprosto jisté, užívá Descartes také argument zlého démona a zabývá se otázkou, zda nás Bůh nebo nějaký zlotřilý démon

¹¹ DESCARTES, René. *Principy filosofie*. Praha: Filosofía, 1998, s. 17.

¹² Tamtéž, s. 37.

¹³ DESCARTES, René. *Úvahy o první filosofii*. Praha: Svoboda, 1970, s. 57.

¹⁴ DESCARTES, René. *Principy filosofie*. Praha: Filosofía, 1998, s. 49.

neklame? „Je však nějaký podvodník, nejvyšš mocný a nejvyšš chytrý, který mne úmyslně a neustále klame. Nepochybně tedy také existuji já, jestliže mne klame. A třebaže mne klame, pokud může, přece nikdy nezpůsobí, abych nebyl nic, pokud si budu myslet, že jsem něco.“¹⁵ Nakonec Descartes dochází k závěru, že Bůh je nanejvyš dobrý, a proto nemůže chtít člověka klamat. Omyl je pouze neúplnost nějakého poznání, je to nedostatek něčeho, nikoli čistá negace. Naše omyly plynou z toho, že schopnost správného soudu, kterou máme od Boha, je omezená. Je nemožné, aby nás Bůh klamal, protože v každém klamu a záporu je zárodek nedokonalého. A zatímco člověk je věc nedokonalá a závislá, Bůh je naprosto dokonalý a nezávislý.

Důležité pro poznání jsou v Descartově filosofii také *ideje*¹⁶. Descartes rozlišuje ideje vrozené, získané a vytvořené. Vrozené ideje jsou jakousi základní výbavou našeho vědomí a vidíme je díky přirozenému světlu našeho rozumu. Nejsou v duši aktuálně, ale pouze potencionálně. Mezi ně patří idea Boha. Ta je nejpravdivější, nejjasnější a nejzřetelnější. Stejně jako je nám vrozena idea Boha, máme vrozenou i ideu nás samých. Ideje získané nám Bůh vložil do našich myslí a ideje vytvořené jsou ty, které jsme si vytvořili sami.

Každá idea musí mít nějakou příčinu, protože něco nemůže vzniknout z ničeho a stejně tak něco dokonalejšího, tj. to, co v sobě má více reality, nemůže vzniknout z něčeho, co má v sobě reality méně. Idea Boha, kterou máme v sobě, musí mít příčinu v Bohu samotném. Přestože jedna idea může vzniknout z druhé, nelze takto postupovat do nekonečna, a proto se nakonec musí dospět k první ideji, jejíž příčina je originálem, ve kterém je formálně obsažena veškerá realita, která je v ideji pouze objektivně.

¹⁵ DESCARTES, René. *Úvahy o první filosofii*. Praha: Svoboda, 1970, s. 44-45.

¹⁶ U Platóna a ve středověku idea ve smyslu věci, která není ani hmotná ani smyslná, ale přece je to část říše skutečnosti, ideje jako faktory duchovního života. Descartes mluví o ideách v novém smyslu, ideje jako stavy vědomí, duchovní odlitky skutečnosti (imagines), které se v mysli tvoří při příležitosti, kdy na mysl působí vnější předměty. In: RÁDL, Emanuel. *Dějiny filosofie II*. Praha: Votobia, 1999, s. 95.

Lidé bezprostředně nepoznávají předměty vnějšího světa, ale ideje, obrazy a dojmy, které o těchto věcech mají. Tato Descartova myšlenka se stane jednou z významných myšlenek novověké filosofie. V britském empirismu nakonec vyústí do Berkeleyova *solipsismu*¹⁷. Před solipsismem chránila Descarta myšlenka objektivní reality. Tím Descartes nemyslí vnější hmotnou zkušenost, která existuje nezávisle na našem vědomí, ale objektivní realitu našich idejí. Objektivní realita ideje zastupuje aktuální realitu věci.¹⁸

I když ideje nezávisí na lidské vůli, neznamená to, že nutně vycházejí z věcí mimo nás. Nalézáme u sebe mnoho idejí věcí, o kterých, ačkoliv možná nikde mimo nás neexistují, není možné říci, že nejsou nic. Nelze si je vymyslet, protože mají vlastní pravdivou povahu. Například trojúhelník má zcela určitou povahu neboli esenci, kterou jsme si nevymysleli, a má různé vlastnosti, které můžeme dokázat.¹⁹

K lidské přirozenosti patří především myšlení a nikoli rozlehlost nebo tvar, které náležejí tělu, a proto myšlení poznáváme dříve než jakékoli tělesné věci. Myšlením Descartes rozumí vše, co se v nás děje tak, že jsme si toho vědomi. Zahrnuje sem chápání, chtění, představování i smyslové vnímání za podmínky, že se týká samotného vjemu.

Jestliže totiž říkáme: ‚já vidím‘ nebo ‚já chodím, tedy jsem‘, a toto chápeme o vidění nebo o chůzi, které provádíme tělem, závěr není zcela jistý. Můžeme si totiž myslet – jak se to často stává ve snech –, že vidíme nebo chodíme, ačkoliv se zrovna nehýbeme z místa. Ale závěr je zcela jistý, pokud to chápeme o samotném vjemu čili o vědomí vidění nebo chůze, protože tehdy se to týká mysli, která sama smyslově vnímá nebo myslí, že vidí nebo že chodí.²⁰

¹⁷ Z lat. solus = jediný a ipse = sám, postoj obecně chápaný jako mezní případ idealismu, podle něhož je myslící subjekt jedinou realitou. In: DUROZOI, G., ROUSSEL, A. *Filosofický slovník*. Praha: EWA, 1994, s. 279.

¹⁸ TRETERA, Ivo. *Nástin dějin evropského myšlení*. Praha: Paseka, 2006, s. 301.

¹⁹ DESCARTES, René. *Úvahy o první filosofii*. Praha: Svoboda, 1970, s. 90-91.

²⁰ DESCARTES, René. *Principy filosofie*. Praha: Filosofía, 1998, s. 17-19.

Descartes rozlišuje dva obecné mody myšlení. „Z nich jeden je poznání, čili úkon chápavosti, druhý pak volba neboli úkon vůle. Smyslové vnímání, představování a čisté chápání jsou totiž pouze různé mody poznávání. A stejně tak chtění, odmítání, tvrzení, popírání a pochybování jsou různé mody volby.“²¹ Omyly pocházejí spíše z vůle než z chápavosti. Člověk se ale mýlí pouze v případě, že něco soudí o věci, kterou nedostatečně poznal. K souzení je nutná chápavost i vůle. A jednání podle své svobodné vůle je pro Descarta nejvyšší dokonalostí.

Descartes hledá naprosto jisté poznání. První jistotou, ke které dochází, je existence vlastního já. Důležité pro správné poznání je odsunout data smyslového vnímání a opustit všechny předsudky, které jsme dříve považovali za pravdivé, aniž bychom si jejich pravdivost prověřili. Pravdivé poznatky jsou takové, které poznáváme jasně a zřetelně. Nutná je podle Descarta existence Boha, na kterém jsme závislí a který je příčinou všech ostatních věcí. Lidé musí věřit především tomu, co bylo Bohem zjeveno a teprve poté svým poznatkům.

2.2 Spinozovo pojetí poznání

Spinozovo pojetí poznání vychází z ontologického monismu. Je-li svět pro člověka poznatelný, je ustaven z jedné substance, na kterou se můžeme dívat z hlediska myšlení nebo z hlediska rozprostraněnosti. Bůh neboli příroda jsou jedno. Vše, co lze poznat, je pouze v Bohu. Mezi Bohem a stvořeným světem je ale rozdíl, který Spinoza vyjadřuje rozlišením mezi natura naturans (podstata dějství, vznikání a zanikání, tvořící příroda) a natura naturata (souhrn konečných věcí, příroda stvořená).²² Vytvořená příroda jsou věci, které vyplývají z nutnosti přirozenosti Boha. Spinozova filosofie je deterministická, podle jeho názoru všude vládne nutnost.

²¹ DESCARTES, René. *Principy filosofie*. Praha: Filosofie, 1998, s. 39.

²² TRETERA, Ivo. *Nástin dějin evropského myšlení*. Praha: Paseka, 2006, s. 309.

Podobně jako Descartes i Spinoza se pokouší nalézt jistotu, avšak nesouhlasí s potřebností metody, která by pravdivé poznání předcházela a umožňovala. Člověku postačí mít pravdivé ideje. Pravdivé ideje jsou takové, které se shodují s odpovídajícími idejemi Boha. „Stejně jako je idea Boha příčinou (tj. důvodem) idejí v lidském duchu, tak je Bůh příčinou všech věcí. Proto jsou všechny ideje, které jsou odvoditelné z ideje Boha, pravdivé, tj. jsou idejemi, které odpovídají svým ideátům.“²³

Spinoza souhlasí s Descartem, že pro poznání je nutná rozlišená idea Boha. Ale nesouhlasí s tím, že pro jisté poznání je nutné vyloučit klamání Bohem klamatelem. Lidská mysl je částí nekonečného rozumu Boha a je tvořena idejemi. Ideje, které má člověk v myslí, zároveň náleží Bohu. Vztahují se k našemu tělu, které cítíme a k věcem vnějším, které vnímáme nebo postihujeme rozumem. Ideje, které upínáme k Bohu, jsou vždy pravdivé. Stejně tak jsou vždy pravdivé adekvátní ideje. Adekvátně poznáváme prostřednictvím rozumu. „Adekvátní idejí rozumím ideu, která – pokud je chápána sama v sobě bez vztahu k předmětu – obsahuje všechny vlastnosti neboli vnitřní známky (denominationes) pravdivé ideje.“²⁴

Nepravdivé poznání je pro Spinozu zbavením dokonalosti neboli nedostatkem pravdivého poznání. Nepravdu v sobě obsahují neadekvátní ideje, které jsou zkomolené a zmatené. Neadekvátní poznání pochází ze smyslového vnímání, neboť při něm na nás působí nejen vnímaný předmět, ale i naše tělo. Paměť je zřetězením idejí, které zahrnují přirozenost věcí a nalézají se vně lidského těla. Lidské tělo naše mysl poznává jen prostřednictvím idejí stavů těla. Ty potřebuje také pro poznání sebe sama.

Spinoza rozlišuje poznání z doslechu a neurčité zkušenosti, poznání racionální, které je již vyšším poznávacím stupněm, v němž se opíráme o dedukci a rozumový úsudek, a intuitivní bytostné poznání prostřednictvím

²³ RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie I*. Praha: Oikoymenh, 2001, s. 288.

²⁴ SPINOZA, Benedikt. *Etika*. Praha: Svoboda, 1977, s. 80.

intelektu.²⁵ Zkušenostní poznání není důležité, protože se vždy týká toho, co je nahodilé. Rozumové poznání se řídí obecnými principy, které jsou nutné. Proto musí být nutné i rozumové poznání. Intuitivní poznání je nejvyšší, zabývá se celkem skutečnosti a pomocí něj dochází člověk k rozumové lásce k Bohu, tj. porozumění jednotě lidského ducha a přírody.

Cílem Spinozovy filosofie bylo nalézt pravé štěstí, které mělo být přístupné všem lidem.²⁶ „...pojednám o moci rozumu a ukáži, ..., co je to svoboda mysli neboli štěstí.“²⁷ Aby mohl být člověk šťastný, musí zdokonalovat své poznání. Lidé tedy musí poznat, že jsou součástí přírody. Spinoza zdůrazňuje jednotu přírody a myšlení. V přírodě, lidském myšlení a společnosti vládou všeobecné zákony, které jsou vysvětlitelné a pochopitelné pouze z jejich působení. Jedná se o zákony mechanické. Spinoza se snažil zavést do filosofie metodu matematické dedukce. Matematika měla sloužit jako prostředek poznání světa.

2.3 Leibnizovo pojetí poznání

Také Leibniz zastával racionalistickou koncepci poznání a věřil, že je možné dosáhnout pravdy. Hlediskem pro posuzování pravdivosti nemůže být shoda idejí a objektů, ale je nutné zabývat se vztahy mezi idejemi. Naše poznání tedy nelze srovnat s jeho skutečným předmětem, nicméně v něm samotném jsou rozdíly, které je třeba sledovat, a díky nim rozlišovat stupně poznání a přesvědčovat se, zda je více či méně adekvátní.²⁸

Leibniz rozlišuje několik typů poznání. „Nuže poznání je buď temné, nebo jasné, jasné je zase zmatené, nebo zřetelné, zřetelné je buď adekvátní nebo

²⁵ TRETERA, Ivo. *Nástin dějin evropského myšlení*. Praha: Paseka, 2006, s. 312.

²⁶ NETOPILÍK, Jakub. *Život a dílo Benedikta Spinozy*. In: SPINOZA, Benedikt. *Etika*. Praha: Svoboda, 1977, s. 12.

²⁷ SPINOZA, Benedikt. *Etika*. Praha: Svoboda, 1977, s. 343.

²⁸ SOBOTKA, M., ZNOJ, M., MOURAL, J. *Dějiny novověké filosofie od Descarta po Hegela*. Praha: Filosofický ústav AV ČR, 1993, s. 97.

neadekvátní, a rovněž symbolické, nebo intuitivní; nejdokonalejší poznání bude posléze to, které je zároveň adekvátní a intuitivní.²⁹

Pojem, díky němuž jsme schopni znovu poznat představovanou věc, se nazývá temný. Pokud se nám představovaná věc znovu ukáže, temný pojem nám nepostačuje k odlišení od jiné věci, která je představované věci podobná. Opětovně poznat představovanou věc nám umožňuje jasné poznání. Jasné poznání může být dále zmatené nebo zřetelné. „Zmatené je, jakmile nejsem schopen jednotlivě vyjmenovat znaky, jež postačují k rozlišení věci od jiných věcí, i když takové znaky a určení jsou ve věci samé a pojem věci lze na ně převést.“³⁰ Člověk dokáže rozlišovat barvy, pachy a chutě. To však činí pouze prostřednictvím smyslů, nikoli podle nějakých znaků, které by mohl uvádět. Například slepému člověku nemůžeme vysvětlit, jak vypadá žlutá barva. Stejně tak k tomu, aby člověk poznával pachy, musí je nejdříve sám cítit. Nelze je vysvětlovat. Představy barev, pachů a chutí jsou složené. Tyto kvality mají příčiny, proto je lze dále rozložit.

Při zřetelném poznávání dokážeme věc rozeznat od ostatních, podobných věcí. Máme dostatečný výčet určitých znaků, kterými můžeme danou věc popsat. Takto poznáváme například čísla, tvar, velikost i duševní afekty. Zřetelné poznatky můžeme mít také o původních věcech, které se nedají dále rozložit. Pokud jsou poznávány sami sebou, nemají žádná další určení. Avšak ve složených pojmech mohou být jednotlivé části poznávány sice jasně, ale přesto zmateně. Takové poznání je pak sice zřetelné, ale nikoli adekvátní. Adekvátní poznání je takové, u něhož vše, co vstupuje do zřetelného pojmu, je poznáváno zřetelně. Tomuto poznávání se nejvíce blíží poznávání čísel. Poznání adekvátní se dále dělí na symbolické a intuitivní. Při poznání symbolickém používáme slova nebo symboly, u nichž známe význam, a není pro nás důležité je nyní objasňovat. Mnohdy chápeme jednotlivá slova, nebo si vzpomínáme, že jsme je

²⁹ LEIBNIZ, G. W. *Monadologie a jiné práce*. Praha: Svoboda, 1982, s. 38.

³⁰ Tamtéž, s. 38-39.

cháпали, ale jelikož se nezabýváme jejich podrobným rozebíráním, můžeme snadno přehlédnout spor, který může být ve složeném pojmu ukrytý.

„O zřetelných, původních představách není možné jiné poznání než intuitivní, zatímco myšlení složených představ je obvykle pouze symbolické.“³¹ Jen pokud užíváme intuitivní myšlení, máme ideje o tom, co zřetelně poznáváme. Ale často dochází k tomu, že si chybně ujasníme nějaká označení, která používáme, a pak se mylně domníváme, že máme v našem duchu ideje.

Leibniz nesouhlasil s Descartovou teorií pravdy. Pravda podle jeho názoru nespočívá v jasnosti a zřetelnosti poznávaného, nýbrž je postavena na logickém vztahu subjektu a predikátu. Pokud je pojem predikátu zahrnut v pojmu subjektu, jedná se o pravdivou výpověď. Leibniz rozlišuje pravdy rozumové a faktové. Pravdy rozumové jsou věčné, nutné a jejich opak není možný. Neobsahují v sobě tedy žádný spor. Faktové pravdy jsou odvozeny deduktivně a jejich opak je možný. Zde je třeba principu dostatečného důvodu. Abychom nějakou výpověď označili za pravdivou, potřebujeme dostatečné odůvodnění, proč je tomu tak a ne jinak. Poznání nutných a věčných pravd nás odlišuje od živočichů. Díky nim poznáváme sami sebe a Boha. „Nelze si však představovat, jak to někteří činili, že věčné pravdy, protože jsou závislé na Bohu, jsou libovolné a závisejí na jeho vůli. ... To platí pouze o faktových pravdách, jejichž principem je vhodnost nebo volba nejlepšího, zatímco nutné pravdy závisejí jedině na jeho rozumu a tvoří jeho vnitřní předmět.“³²

Lidské vědění je podle Leibnize založeno na vrozených dispozicích. Ale ideje a principy nejsou vrozené jako naprosto hotové. Člověk má vrozenou jen jakousi schopnost k jejich vytváření. Leibniz nesouhlasil s empirickým pojetím poznání. K Lockově tezi: „Nic není v rozumu, co by dříve nebylo ve smyslech“ přidává dovětek – „kromě rozumu samého“, čímž zcela změnil její

³¹ LEIBNIZ, G. W. *Monadologie a jiné práce*. Praha: Svoboda, 1982, s. 40.

³² Tamtéž, s. 164.

význam.³³ Podle Leibnize není možné přirovnávat lidský subjekt k nepopsané desce, která má být popisována zkušenostmi. Zkušenost je sice nezbytnou podmínkou poznání, ale sama o sobě nestačí. Zkušenosti nás totiž ovlivňují v závislosti na tom, jaké jsou naše vrozené dispozice. „Při třech čtvrtinách svých činů jsme čistými empiriky. Očekáváme-li například, že zítra bude den, jednáme při tomto předpokladu jako empirikové, neboť se opíráme o to, že tomu tak dosud vždy bylo. Jedině astronom tak usuzuje z rozumových důvodů.“³⁴

Leibniz je stejně jako Descartes a Spinoza představitel racionalismu. Věří v existenci vrozených dispozic a nesouhlasí s představou britských empiriků, podle které byl člověk pojímán jako čistá nepopsaná deska. Podle Leibnize ve světě vládne všeobecná kontinuita. Všude platí plynulost, jevy jsou přechody mezi jinými jevy. Vývoj je v jeho filosofii chápán přísně kontinuálně jako evoluce. Pohyb Leibniz vysvětluje teleologicky.

³³ TRETERA, Ivo. *Nástin dějin evropského myšlení*. Praha: Paseka, 2006, s. 320.

³⁴ LEIBNIZ, G. W. *Monadologie a jiné práce*. Praha: Svoboda, 1982, s. 161.

3 POJEM BOHA

V novověké filosofii hrál pojem Boha významnou roli. Jedná se ale o Boha filosofů, který byl odvozován z čistého rozumu. Nelze ho zaměňovat s personálním Bohem teologickým. Filosofický a stejně tak teologický Bůh příliš nezasahovali do praktického života. Pro filosofa představoval Bůh metafyzickou záruku toho, že svět, který stvořil, je tím nejlepším ze všech možných. Byl Bohem důležitým především pro poznání.³⁵

Pro Descarta je Bůh substancí nekonečnou, nezávislou, vševědoucí a všemohoucí, díky níž je stvořen člověk a všechno ostatní.

Existenci Boha Descartes dokládá nejprve skrze důkaz psychologický.³⁶ Jelikož člověk pochybuje, jeho bytost nemůže být dokonalá. Vědět je totiž vždy více než pochybovat. A protože lidský rozum není dokonalý, nemohl vytvořit ideu něčeho dokonalého. Descartes tedy hledá, odkud mu bylo dáno myslet na něco dokonalejšího, než je on sám. Je nesmyslné, aby dokonalejší bylo následkem méně dokonalého a stejně tak, aby z ničeho pocházelo něco. Proto nemohla být tato dokonalost vyvozena z člověka, ale musela do nás být vložena bytostí, která je opravdu dokonalejší než člověk a má v sobě všechny dokonalosti, o nichž můžeme mít ponětí. Touto bytostí je právě Bůh. „Existence Boha se dokazuje také z toho, že my sami, kteří máme jeho ideu, existujeme.“³⁷

S tímto důkazem Boží existence nesouhlasí Leibniz. Proti Descartovi namítá, že si nestačí myslet nejdokonalejší bytost, abychom měli její ideu. Důkaz musí možnost nejdokonalejší bytosti prokázat. Ale i podle Leibnize má člověk ve své mysli ideu Boha, jehož existence je možná a dokonce nutná. Úsudek ale není dostatečným potvrzením.³⁸

³⁵ RÁDL, Emanuel. *Dějiny filosofie II*. Praha: Votobia, 1999, s. 99.

³⁶ TRETERA, Ivo. *Nástin dějin evropského myšlení*. Praha: Paseka, 2006, s. 302.

³⁷ DESCARTES, René. *Úvahy o první filosofii*. Praha: Svoboda, 1970, s. 128.

³⁸ LEIBNIZ, G. W. *Monadologie a jiné práce*. Praha: Svoboda, 1982, s. 40-41.

Druhý Descartův důkaz je ontologický. Bůh je nejdokonalejší bytostí a už z jeho samotného pojmu plyne jeho existence. Kdyby neexistoval, nemohl by být dokonalý. Musí existovat bytost, na které jsme závislí a od které jsme obdrželi všechno, co máme. Kdyby tato bytost neexistovala, měli bychom všechny dokonalosti, jako je nekonečnost, věčnost, vševědoucnost a všemohoucnost sami v sobě. A to nemáme. „A zřejmě je stejně nesmyslné, že by klamnost nebo nedokonalost svou podstatou vycházela od Boha, jako je nesmyslné, že by pravdivost nebo dokonalost pocházela z nicoty. Avšak kdybychom nevěděli, že vše, co je v nás reálného a pravdivého, vychází z dokonalé a nekonečné Bytosti, tu i kdyby naše ideje byly jakkoli jasné a zřetelné, neměli bychom žádného důvodu, jenž by nám zaručoval, že jsou tak dokonalé, aby byly pravdivé.“³⁹

Bůh stvořil svět takový, jaký měl být. Nevyvíjel se pomalu, ale najednou a od počátku v něm byli složitější bytosti. Bůh svět udržuje stejným aktem vůle, kterým ho stvořil. Bůh svět tvoří každým okamžikem, protože jednotlivé časové momenty s celým svým obsahem jsou na sobě vzájemně vnitřně nezávislé.

Také ve Spinozově filosofii je pojem Boha důležitý. Bůh je jedinou existující substancí a existuje nutně. Bůh je ztotožněn s přírodou. Spinozova filosofie je deterministická. V přírodě neexistuje náhoda a každá věc musí mít svou příčinu. Ta je obsažena buďto v přirozenosti existující věci, nebo mimo ni. Všechny věci jsou tedy ovlivněny Bohem. „Bůh je imanentní a nikoli vnější příčinou všech věcí.“⁴⁰ Bůh je příčinou, která obsahuje účinek sama v sobě. Je tedy předpokladem a základem všeho, co existuje, aniž by sám byl v čemkoliv obsažen. Je absolutně nekonečný, má nekonečný počet atributů a nekonečnou a

³⁹ DESCARTES, René. *Rozprava o metodě*. Praha: Svoboda, 1992, s. 30.

⁴⁰ SPINOZA, Benedikt. *Etika*. Praha: Svoboda, 1977, s. 80.

věčnou esenci. Vše, co je v Boží moci, je nutně. Základní vlastností Boha je myšlení. „Myšlení je atribut Boha neboli Bůh je věc myslící.“⁴¹

Boží svoboda spočívá v tom, že Bůh jedná z nutnosti své vlastní přirozenosti, oproti tomu ostatní věci jsou kromě své přirozenosti vždy navíc podmíněny z vnějšku. Spinoza zavrhoval představu Boha jako člověka. Musíme rozlišovat Boží moc, moc králů a moc lidskou.

Bůh zaujímal důležité místo i v Leibnizově filosofii. Leibniz pokládá Boha za nejvyšší substanci. Bůh je pouze jediný, je nutný, všezahrnující a neexistuje nic, co by na něm bylo nezávislé. V něm je obsažena veškerá skutečnost, je zdrojem všech jsoucen. Bůh je nutnou bytostí, jejíž esence zahrnuje existenci a u níž k tomu, aby byla skutečná, postačuje to, že je možná. Bůh je prapůvodní jednotkou. Monády jsou jeho výtvořiny. Atributy Boha jsou absolutně neomezené a dokonalé, zatímco v monádách jsou pouze jejich napodobeniny. Z přirozenosti všech tvorů pochází jejich nedokonalost, naopak jejich dokonalost pochází od Boha. V něm je nutně přítomna idea absolutní a nekonečné rozprostraněnosti i idea tvaru, který je obměnou absolutní rozprostraněnosti. Bůh ve své dobrotivosti nutně chce to nejlepší a při své dokonalosti se ve své volbě nemůže zmýlit. Tento svět, který Bůh stvořil, je nutně nejlepší ze všech možných světů.

V Descartově, Spinozově i Leibnizově filosofii je Bůh považován za nejvyšší substanci. Je absolutně dokonalý a neexistuje nic, co by na něm bylo nezávislé. Podle Descarta je Bůh substancí nestvořenou, díky níž existuje člověk a celý svět. Spinoza boha ztotožňuje s přírodou, proto bývá jeho filosofie označována za *panteistickou*⁴². Vše, co existuje, je Bůh. Příroda je proto chápána jako věčná, nestvořitelná a nepodmíněná a Bohu jsou odejmuty všechny

⁴¹ SPINOZA, Benedikt. *Etika*. Praha: Svoboda, 1977, s. 111.

⁴² Řec. pan – všechno a theos – bůh. In: DUROZOI, G., ROUSSEL, A. *Filosofický slovník*. Praha: EWA, 1994, s. 215.

nadpřirozené znaky. Podle Leibnize je Bůh prapůvodní jednotkou. Jeho existence je nutná. Pojmu Boha se podrobně věnuje v díle *Teodicea*.

4 POJEM METODY

Galileo Galilei zastával názor, že vědecké bádání musí být nezávislé na církevním učení. To bylo přímým základem pro objev objektivní vědy. Descartes do středu filosofického zájmu umístil to, co je všeobecné a o čem se mohou lidé experimentálně přesvědčit. Jeho objevem je filosofie povznesená nad spory lidí. U Descarta jsou poprvé matematika, přírodověda a metafyzika pochopeny jako nábožensky, mravně, politicky a sociálně neutrální.⁴³

Matematika je pro Descarta vědou nejdůležitější, neboť používá princip dedukce. Maximum dedukovatelnosti je pro něj maximem pochopitelnosti. Věda je podle Descarta pouze jedna jediná, a čím více se vědění blíží k dokonalosti, tím se více sjednocuje v jediném systému principů dedukcí. Dedukce je ale nakonec vždy založena na intuici. Důležitý je pro Descarta požadavek posledního zdůvodnění, na jehož základě lze z vědy vyloučit všechny pravděpodobné věty. Rozsah vědění je tak omezen na dokonalé vědění. K vědě tedy může patřit jen to, co je poznáváno jasně a nezpochybnitelně. Tento Descartův ideál ovládal s různými odchylkami moderní vědu až do 19. století.⁴⁴

Svou vědeckou metodu Descartes rozebírá v díle *Rozprava o metodě*. Ukazuje, jak vedl svůj rozum a doufá, že bude někomu užitečný. „...nebýt nikomu prospěšný je vlastně být bezcenný...“⁴⁵ Descartova metoda obsahuje čtyři pravidla, díky nimž je možné postupně rozšiřovat své znalosti a nakonec dojít k nejvyššímu poznání.

Prvním pravidlem je nepřijímat za pravdivou žádnou věc, kterou jsme s evidencí jako pravdivou nepoznali. Máme se vyhýbat ukvapenosti a zaujatosti a do svých soudů přijímat pouze to, co se nám ukazuje tak jasně a zřetelně, abychom neměli žádnou možnost o tom pochybovat.

⁴³ RÁDL, Emanuel. *Dějiny filosofie II*. Praha: Votobia, 1999, s. 89-90.

⁴⁴ PATOČKA, Jan. *Doslov*. In: DESCARTES, René. *Rozprava o metodě*. Praha: Svoboda, 1992, s. 66.

⁴⁵ DESCARTES, René. *Rozprava o metodě*. Praha: Svoboda, 1992, s. 47.

Dalším pravidlem je rozdělit každou otázku, kterou zkoumáme na co nejvíce částí tak, aby mohla být co nejlépe vyřešena.

Podle třetího pravidla máme vyvozovat své myšlenky v náležitém pořadí. Máme začínat od věcí nejjednodušších a nejsnáze poznatelných a postupovat k těm složitějším. Věcmi nejsnáze poznatelnými Descartes nemyslí ty, které poznáváme smyslovým vnímáním, ale racionální principy poznání, na kterých závisí skutečná věda.

Posledním pravidlem metody je pak činit natolik úplné výčty a obecné přehledy, abychom měli jistotu, že jsme na nic nezapomněli.

Descartes věřil, že metoda uplatňující uvedené požadavky evidence, analytičnosti, systematičnosti a úplnosti je závazná pro všechny vědy. Snažil se vytvořit obecnou vědu – *mathesis universalis*, která by racionálně, analyticky a soustavně shrnovala v jednom systému poznatky o světě.⁴⁶

Descartes prosazoval filosofii, která je nezávislá na církevním učení. Nesouhlasil se scholastickým podřízením filosofie teologii. Byl ovlivněn především matematikou, kterou v mládí studoval a chtěl matematickou metodu uplatňovat i ve filosofii. Snažil se objevovat pravdu a vyvracet všechny omyly. Člověk musí odložit své předsudky a nesmí věřit datům smyslového poznání. Descartes byl přesvědčen, že pomocí jeho vědecké metody je možné dojít k poznání, které je naprosto jisté. „Descartes je geniální filosof, který přecenil matematiku a přírodovědu, ale který tak učinil z historické a filosofické nutnosti, jeho filosofie je pravá, veliká filosofie, která učí filosofovat, tj. pátrat po podstatných věcech; a právě proto byl Descartes filosofickým spasitelem své doby, že provedl s velkolepou a jednostrannou důsledností základní myšlenky své metodické intuice.“⁴⁷

⁴⁶ TRETERA, Ivo. *Nástin dějin evropského myšlení*. Praha: Paseka, 2006, s. 300.

⁴⁷ PATOČKA, Jan. *Doslov*. In: DESCARTES, René. *Rozprava o metodě*. Praha: Svoboda, 1992. s. 68.

5 POJEM SUBSTANCE

Pojem *substance*⁴⁸ znamenal v antice podstatu nebo jádro věci. Poznání postupovalo od porozumění podstatě k zachycení a pochopení podrobností. Substance byla v antické a středověké filosofii tou nejjistější věcí. V novověké filosofii je význam pojmu substance odlišný.

5.1 Substance v Descartově filosofii

Descartův ontologický systém je dualistický. Substancí rozumí Descartes věc, která ke své existenci nepotřebuje žádnou jinou věc. Rozlišuje dvě stvořené substance, tj. nemyslicí tělesnou substanci, která je rozprostraněná (*res extensa*) a substanci myslící, která je nerozprostraněná (*res cogitans*). „Myslím si totiž kámen jako substanci neboli jako věc, která může existovat sama o sobě. Rovněž sebe si myslím jako substanci. A dále sebe pojímám jako myslící věc, a ne rozprostřenou, kámen pak jako věc rozprostřenou, a ne myslící...“⁴⁹ Později Descartes k rozprostraněnosti a myšlení přidává ještě třetí substanci. Jedná se o substanci nestvořenou a nejvyšší – Boha.

Název substance nenáleží stvořeným substancím a Bohu ve stejném smyslu. Bůh je jedinou substancí, o níž můžeme pochopit, že ke své existenci nepotřebuje žádnou jinou věc. Všechny ostatní substance totiž mohou existovat pouze díky Boží spolupráci.

Rozprostraněnost Descartes ztotožňuje s tělesem. Její základní vlastností je nekonečná dělitelnost. Tělesa se tedy nemohou skládat z atomů, které jsou nedělitelné. K rozprostraněnosti patří možnost pohybu, prvotní podnět musí být dán ale vždy od Boha. Žádný pohyb se nemůže někam ztratit. Tímto

⁴⁸ Z lat. *substare* = být ve spod, *substantia* = to, co je vespod, základ, podloží. In: DUROZOI, G., ROUSSEL, A. *Filosofický slovník*. Praha: EWA, 1994, s. 290.

⁴⁹ DESCARTES, René. *Úvahy o první filosofii*. Praha: Svoboda, 1970, s. 67.

názorem Descartes předznamenává zákon o zachování energie. K pohybu je zapotřebí stejné množství činnosti jako ke klidu.

Podle Descarta je tedy nejvyšší substancí Bůh, který je absolutně dokonalý. Rozprostraněnost a myšlení mohou existovat jen díky němu. Já neboli duše, jejíž základní přirozeností je myšlení, je odlišná od těla, a kdyby tělo nebylo, nic se nezmění na její existenci.

5.2 Substance ve Spinozově filosofii

Pojem substance je ve Spinozově filosofii zásadní. Spinoza je představitelem monismu, uznává tedy existenci pouze jediné substance. Tu navíc ztotožňuje s Bohem a přírodou. „Substancí rozumím to, co je samo v sobě a co je chápáno ze sebe sama, tj. to, k utvoření jehož pojmu není zapotřebí pojmu nějaké další věci.“⁵⁰ Substanci lze tedy poznat nezávisle na poznání jiných věcí. Je to nepodmíněný předpoklad, je něčím základním. Substance je svou vlastní příčinou (*causa sui*). „Příčinou sebe sama rozumím to, čeho esence v sobě zahrnuje existenci, neboli to, čeho přirozenost lze chápat jen jako existující.“⁵¹ Substanci nelze vytvořit něčím jiným a její přirozeností je to, že existuje. Z její existence pak vyplývá její nekonečnost a neomezenost. Kdyby byla substance konečná, musela by být omezená jinou substancí. Pak by existovaly dvě substance, což je podle Spinozova názoru nesmyslné.

Spinoza užívá také princip negace. Jestliže o něčem řekneme, že to je, musíme zároveň říci, že to není. Stvořená jsoucna jsou tudíž omezená a konečná, zatímco nestvořená jsoucna jsou nekonečná a neomezená. „Spinozova substance neboli příroda je jediná, tedy nekonečná, tedy nestvořená.“⁵²

Příroda je jedním individuem, které má různé části, tj. všechna tělesa. Ta mají stejnou substancí a liší se pouze tím, zda jsou v pohybu nebo v klidu.

⁵⁰ SPINOZA, Benedikt. *Etika*. Praha: Svoboda, 1977, s. 56.

⁵¹ Tamtéž, s. 55.

⁵² TRETERA, Ivo. *Nástin dějin evropského myšlení*. Praha: Paseka, 2006, s. 309.

K pohybu nebo klidu je těleso vždy podmíněno jiným tělesem. Každé těleso má určité shodné vlastnosti s ostatními tělesy. Ty se různými způsoby mění, aniž by se jakkoli měnilo celé individuum.

Spinoza rozlišuje atributy a mody substance. „Atributem rozumím to, co rozum postihuje ze substance jako něco takového, v čem záleží její esence.“⁵³ Rozum tedy vnímá atribut jako něco, co vytváří esenci substance. Atribut je něčím, co musí být chápáno samo ze sebe. „Esence nějaké věci je to, bez čeho jiná věc nemůže ani být, ani být chápána, a naopak, co samo bez věci nemůže ani být, ani být chápáno.“⁵⁴ Substance je absolutně dokonalá a má nekonečné množství atributů. Avšak člověk může poznat pouze atributy rozprostraněnost a myšlení. Mody jsou stavy substance. Jednotlivé věci a jednotlivé myšlenky jsou proto pouhými stavy substance. Mody jsou závislé na substanci, ale i mezi sebou navzájem. Uplatňuje se mezi nimi náhoda. Mody se pohybují a mění a jsou konečné.

Spinozova filosofie je monistická, neboť uznává existenci pouze jediné substance a navíc i panteistická, neboť ztotožňuje Boha a přírodu. Bůh je vším. To bylo Spinozovi vytýkáno, především ze strany teologů, pro které Bůh představuje bytost, která stojí nezávisle nad světem.

5.3 Substance ve filosofii Gottfrieda Leibnize

Také v Leibnizově filosofii hraje pojem substance ústřední roli. Podle Leibnize existuje velké množství substancí, které nazývá monády. Nejdříve tvrdil, že těla nejsou substancemi. To ale vedlo k subjektivistickému výkladu. Proto později přiznal substancionalitu i složeným věcem, především živým bytostem. „Jednota substance, jak Leibniz nyní zdůrazňoval, musí být pochopena jako dynamická jednota, jako jednota nějaké původní síly. Jako taková se

⁵³ SPINOZA, Benedikt. *Etika*. Praha: Svoboda, 1977, s. 56.

⁵⁴ Tamtéž, s. 121.

substance nazývá ‚monáda‘.⁵⁵ Podstatou konečné substance je tedy síla. Avšak na Bohu závisí povaha jejího působení.

Pojem monáda pochází z řeckého výrazu monas, tj. jednotka. Tento termín Leibniz převzal od Giordana Bruna. Monády nemají části, jsou to tedy jednoduché substance, z kterých vznikají složeniny. „Musí existovat jednoduché substance, protože existují složené věci, neboť složená věc není nic jiného než nahromadění neboli agregát jednoduchých.“⁵⁶

Monády jsou hierarchizovány podle stupňů dokonalosti. Na nejvyšším stupni stojí Bůh. Bůh je tedy nejvyšší substancí. Protože monády nemají části, nejsou ani rozprostraněné, nemají tvar a nejsou dělitelné. Naproti tomu hmota je složenou substancí, je rozprostraněná a dělitelná. V základu hmoty jsou pak duchovní monády. Monády nemohou být fyzickým bodem, protože ten lze geometricky rozdělit. Jsou pouhým neprostorovým a nehmotným metafyzickým bodem. „Oproti kartesiánům Leibniz zdůrazňoval, že ‚rozprostraněnost‘ není jednoduchý pojem, protože obsahuje představu rozmanitosti rozprostraněných částí a v posledku rozmanitosti bodů.“⁵⁷

Monády mají nadpřirozený původ. Jsou to nemateriální počátky všech věcí. Tvoří základ materiálních věcí, ale nejsou jejich částmi. Nedají se vytvořit složením, ale musí vzniknout jedním rázem, tedy aktem božího stvoření. Zanikají pak božím zničením. Naopak to, co je složené vzniká a zaniká po částech. Z vnějšku nemůže do monády vstoupit ani substance ani akcident. Monády jsou aktivní síly, které se vyznačují spontánní samočinností. Jsou od sebe navzájem odlišné a mají různé vlastnosti. Základ odlišnosti musí být v nich samotných. „Dokonce musí být každá monáda od každé jiné odlišná, neboť v přírodě nikdy neexistují dvě jsoucna, která by byla dokonale identická a v nichž by nebylo lze nalézt vnitřní nebo na vnitřním určení založený rozdíl.“⁵⁸ Podle Leibnize

⁵⁵ RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie II*. Praha: Oikoymenh, 2004, s. 95.

⁵⁶ LEIBNIZ, G. W. *Monadologie a jiné práce*. Praha: Svoboda, 1982, s. 156.

⁵⁷ RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie II*. Praha: Oikoymenh, 2004, s. 96.

⁵⁸ LEIBNIZ, G. W. *Monadologie a jiné práce*. Praha: Svoboda, 1982, s. 157.

nemohou existovat dvě stejné věci. Potom by se totiž nejednalo o věci dvě, ale pouze o jednu.

Monády jsou individuální, v sobě uzavřené a absolutně samostatné. Vzájemně na sebe nepůsobí. To, že v jejich individuální aktivitě lze nalézt souběžnost, ukazuje na existenci apriorní vyšší síly – předzjednané harmonie. Každá monáda má celek svých představ, ale všechny monády spolu tvoří harmonický celek světa. Pohyb monádám předem určil Bůh podle jednotného plánu. Díky této předzjednané harmonii se monády chovají tak, jako by se vzájemně ovlivňovaly. To platí i pro vzájemné působení fyzického a psychického.

Učení o předzjednané harmonii je posledním slovem funkcionálního názoru na svět, který připravila Galileiho a Descartova matematicnost, a který rozvinuli *okasionalisté*⁵⁹. Reálné dějství, v němž jde o příčiny, původce, účel bylo zastřeno jasností matematických formulí, které tito filosofové vytvořili. Takto pojatý svět je statický a změny, které se v něm dějí, jsou pouze zdánlivé.⁶⁰

Všechny monády mají vlastnost percepce a apercepce. Percepce se nazývá okamžitý stav, který zahrnuje a představuje mnohost v jednotě nebo v jednoduché substanci. Je to vnitřní stav monády. Naproti tomu apercepce je sebevědomí nebo reflexivní poznávání tohoto vnitřního stavu. Činná monáda je taková, která má zřetelné percepce, trpná je pak ta, která má percepce zmatené. Činnost vnitřního principu Leibniz nazývá žádostivostí. Ta působí změny od jedné percepce ke druhé. Žádost ale nedosahuje vždy úplně celé percepce, ke které směřuje, nýbrž pouze její části. Takto dochází k novým perцепcím. Percepce není možné hledat ve složených věcech, ale v jednoduché substanci. Nelze je vysvětlit z mechanických důvodů, tj. tvarů a pohybů.

⁵⁹ Z lat. *occasio* – příležitost. In: DUROZOL, G., ROUSSEL, A. *Filosofický slovník*. Praha: EWA, 1994, s. 206.

⁶⁰ RÁDL, Emanuel. *Dějiny filosofie II*. Praha: Votobia, 1999, s. 179-180.

„Nejnižší monády jsou v hluboké dřímotě; vyšší (zvířecí) mají zmatené představy (jakoby sny), lidské monády mají i rozumové poznání.“⁶¹ Duše jsou substance, jejichž percepce jsou zřetelnější a doprovázené vzpomínkou. Pocit je totiž vždy více než nejjednodušší percepce. I člověk prožívá stavy, kdy si na nic nepamatuje a nemá rozlišenou percepci, například při mdlobách, ale tento stav netrvá příliš dlouho. Po probuzení si člověk své percepce opět uvědomuje, je tedy nutné, aby je měl i předtím, ačkoliv si je neuvědomoval.⁶²

Leibnizova teorie malých nebo nepocitovaných percepcí, kterým je člověk neustále vystaven, aniž by byly v plném jasu vědomí, naznačuje na existenci nevědomí a podvědomí. Tímto přímo polemizoval s Descartem, který obsahy vědomí redukoval pouze na obsahy myšlené.

Zatímco Descartes považuje duši a tělo za samostatné substance a k nim připojuje ještě třetí nestvořenou a nejvyšší substanci – Boha, podle Leibnize existuje mnoho substancí, které nazývá monádami. Monády jsou absolutně samostatné a vzájemně na sebe nepůsobí. Nejvyšší monádou je Bůh.

⁶¹ RÁDL, Emanuel. *Dějiny filosofie II*. Praha: Votobia, 1999, s. 178.

⁶² LEIBNIZ, G. W. *Monadologie a jiné práce*. Praha: Svoboda, 1982, s. 159.

6 PARADIGMA SUBJEKTU A OBJEKTU

První zásadou Descartovy filosofie je existence myslícího já. „...tato pravda: myslím, tedy jsem, je tak pevná a jistá, že ani nejbýstřednější předpoklady skeptiků nejsou schopny jí otřást, soudil jsem, že ji mohu přijmout bez obavy za první zásadu filosofie, již jsem hledal.“⁶³

Zatímco o vlastním myšlení a cítění jsme si naprosto jisti, naše poznávání materiálních věcí je nejisté. Z toho vyplývá odlišnost duše a těla. Základem toho, co je myšleno, je já neboli *subjekt*⁶⁴ (Descartes sám ale ještě pojem subjektu nepoužívá), který stojí jako protipól k *objektu*⁶⁵. Cogitatum neboli to myšlené tvoří společně s cogitatio (myšlením) obsah vědomí. Tělesno a duchovno stojí proti sobě, jejich podstata je rozdílná, v jistém smyslu dokonce protikladná. Základním atributem těla je rozprostraněnost, naopak základním atributem duše je myšlení. Tělo i duši stvořil Bůh a spojil je dohromady. „...pro duši a tělo společně máme pouze pojem jejich spojení, na němž závisí pojem síly, kterou má duše k pohybování tělem a tělo k působení na duši, způsobující její vjemy a pocity.“⁶⁶

Tělem Descartes rozumí vše, co je možné omezit nějakým tvarem a určit místem. Je to něco, co vyplňuje prostor tak, že z něho každé jiné těleso vylučuje, co je vnímáno hmatem, zrakem, sluchem, chutí nebo čichem a co je různými způsoby uváděno do pohybu. Naproti tomu lidská duše je zcela neprostorová a netělesná. Duši nelze dělit. Není závislá na lidském těle, tudíž spolu s ním neumírá.

⁶³ DESCARTES, René. *Rozprava o metodě*. Praha: Svoboda, 1992, s. 26.

⁶⁴ Z lat. subiectum – podloží, základ. In: DUROZOI, G., ROUSSEL, A. *Filosofický slovník*. Praha: EWA, 1994, s. 288.

⁶⁵ Předmět, to, co leží před námi, odtud: co se staví proti subjektu jako přístupné zkušenosti a odlišné od aktu, jímž to subjekt uchopuje. In: Tamtéž, s. 204.

⁶⁶ DESCARTES, René. *Principy filosofie*. Praha: Filosofie, 1998, s. 163.

Na Descartovo pojetí vztahu duševna a tělesna navazují okasionalisté, mezi jejichž nejvýznamnější představitele patří Nicolas Malebranche. Tvrdí, že vzájemné působení duše a těla je jen příležitostí k božským zásahům a k tomuto působení dochází pouze díky nim.

Spinozovo pojetí je jiné než Descartovo. Spinoza nesouhlasí s Descartovým dualismem, který je založen na odlišnosti duše a těla. Věří, že existuje pouze jediná substance, a to Bůh neboli příroda. Proto člověk nemůže být složen ze dvou odlišných substancí, neboť duše a tělo jsou totožné, avšak jednou je chápeme z hlediska myšlení a podruhé z hlediska rozprostraněnosti. Tělo je předmětem mysli, proto musí být s myslí spojeno. „A tak předmětem naší mysli je existující tělo a nic jiného. Z toho plyne, že člověk sestává z mysli a těla a že tělo existuje potud, pokud je pociťujeme.“⁶⁷ Fyzické a psychické děje probíhají současně. Individuální není Bůh ani subjekt. Spinozova koncepce se soustřeďuje na jednotu hmoty a ducha, přírody a myšlení. Spinoza také nesouhlasí s oddělováním člověka a přírody.

Také Leibniz se zabýval vtahem duše a těla. Nejvyšší substancí je Bůh, který je absolutně nezávislý na těle. Oproti tomu člověk je tělesný. Tělo a duše jsou na sobě navzájem závislé. Leibniz tvrdí, že duše i tělo mají své vlastní zákony, které se spolu setkávají pouze díky předzjednané harmonii mezi substancemi. Bůh tedy těla a duše přizpůsobil tak, aby si jejich procesy přesně odpovídaly. Těla jednají na základě zákonů působících příčin nebo pohybů, duše podle zákonů finálních příčin prostřednictvím žádostí, prostředků a účelů. Působící i finální příčiny jsou vzájemně harmonické. „Descartes správně poznal, že duše nemohu dodat tělům žádnou sílu, protože množství síly přítomné ve hmotě je vždy stejné. Věřil však, že duše může měnit směr těl. To proto, že v jeho době nebyl ještě znám přírodní zákon o zachování téhož souhrnného

⁶⁷ SPINOZA, Benedikt. *Etika*. Praha: Svoboda, 1977, s. 124-125.

směru ve hmotě. Kdyby jej byl bral v úvahu, byl by připadl na můj systém předzjednané harmonie.“⁶⁸

Podle Descarta Bůh stvořil duši a tělo jako samostatné substance, které na sebe nemohou vzájemně působit. Duše je naprosto nehmotná, naopak tělo je hmotou. Rozdíl mezi duší a tělem lze překlenout pouze pomocí Boží vůle. Spinoza na rozdíl od Descarta uznává existenci pouze jediné substance. Nesouhlasí tedy s Descartovým dualismem. Duše a tělo jsou dle jeho názoru spojené. Podle Leibnize je tělo závislé na duši a naopak. Duše a těla se setkávají díky předzjednané harmonii.

⁶⁸ LEIBNIZ, G. W. *Monadologie a jiné práce*. Praha: Svoboda, 1982, s. 170.

ZÁVĚR

Tématem bakalářské práce bylo pojetí poznání v novověkém racionalismu a představení Descartova ontologického dualismu. Racionalističtí filosofové se soustředili především na rozum a poznání pravdy. Odmítali smyslovou zkušenost, a tím se stavěli do opozice proti britskému empirismu, který ji naopak vyzdvihoval. Avšak abychom mohli pochopit skutečný svět, je pro nás smyslová zkušenost nezbytná. Obě pojetí se později snažil uvést v soulad Immanuel Kant.

Descartes zavedl do filosofie myšlenku apodiktické jistoty. To, co je jasné, je pravdivé. Koncem 17. století byla tato myšlenka již všeobecně rozšířena mezi vzdělanci. Mezi její nejvýznamnější zastávce patřil Blaise Pascal, který byl stejně jako Descartes významným matematikem.

Myšlenku apodiktické jistoty převzala i přírodní věda v 19. a 20. století, která si tak začala činit absolutní nárok na pravdivost. Přírodní věda také vychází z Descartova objevu exaktní metody. Jedná se o metodu analytickou, hledající mezi jednotlivými jevy určité zákony, tj. vztahy, které mají všeobecnou platnost.

Novověký racionalismus neměl pochopení pro živou přírodu, zvířata ani lidské city. V souladu s Descartovým dualismem byly příroda i lidské tělo považovány za pouhý mechanismus. Descartův ontologický systém, který od sebe odděloval myslící duši a nemyslící tělo, se snažilo mnoho myslitelů překonat. Člověka přece nelze pojímat jako pouhou věc, respektive pouhý mechanismus, a to co se týče těla i co se týče duše. Mezi kritiky Descartova mechanického výkladu patřili například Rousseau nebo představitelé existencialismu. S Descartovým řešením vztahu mezi duší a tělem nesouhlasili ani Spinoza a Leibniz. Spinozova díla byla zakazována během jeho života, ale i po jeho smrti. Později se k jeho filosofii začali hlásit Herder a Goethe. Spinozovy

myšlenky ovlivňovaly také Schopenhauera, Nietzscheho a Bergsona. Leibnizovou filosofií se zabýval Christian Wolf, který založil leibnizovsko-wolffovský systém. Ten tvořil základ německé filosofie v 18. století až po dobu Kantovu.

BIBLIOGRAFIE

Primární literatura:

- DESCARTES, René. *Principy filosofie*. Praha: Filosofia, 1998. 179 s., 1. vydání, ISBN 80-7007-120-6.
- DESCARTES, René. *Rozprava o metodě*. Praha: Svoboda, 1992. 67 s., 3. vydání, ISBN 80-205-0216-5.
- DESCARTES, René. *Úvahy o první filosofii*. Praha: Svoboda, 1970. 145 s., 1. vydání.
- SPINOZA, Benedikt. *Etika*. Praha: Svoboda, 1977. 376 s., 1. vydání.
- SPINOZA, Benedikt. *Pojednání o nápravě rozumu*. Praha: Filosofia, 2003. 133 s., 1. vydání, ISBN 80-7007-178-8.
- SPINOZA, Benedikt. *Descartes' Prinzipien der Philosophie auf geometrische Weise begründet*, Philosophische Bibliothek, Felix Meiner Verlag: Leipzig, 1907. 165 s., 3. Auflage.
- LEIBNIZ, G. W. *Monadologie a jiné práce*. Praha: Svoboda, 1982. 175 s., 1. vydání.

Sekundární literatura:

- TRETERA, Ivo. *Nástin dějin evropského myšlení*. Praha: Paseka, 2006. 376 s., 5. vydání, ISBN 80-7185-819-6.
- SOBOTKA, M., ZNOJ, M., MOURAL, J. *Dějiny novověké filosofie od Descarta po Hegela*. Praha: Filosofický ústav AV ČR, 1993. 269 s., 1. vydání, ISBN 80-7007-030-7.

- SOBOTKA, Milan. *Úvod*. In: LEIBNIZ, G. W. *Monadologie a jiné práce*. Praha: Svoboda, 1982. 175 s., 1.vydání.
- RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie I*. Praha: Oikoymenh, 2001. 383 s., 1. vydání, ISBN 80-7298-039-4.
- RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie II*. Praha: Oikoymenh, 2004. 579 s., 1. vydání, ISBN 80-7298-109-9.
- RÁDL, Emanuel. *Dějiny filosofie II*. Praha: Votobia, 1999. 668 s., Reprint 1.vydání, ISBN 80-7220-064-X.
- SCRUTON, Roger. *Krátké dějiny novověké filosofie*. Brno: Barrister a Principal, 1999. 320 s., 1. vydání, ISBN 80-85947-29-3.
- PATOČKA, Jan. *Doslov ke Kantově kritice praktického rozumu*. In: KANT, Immanuel. *Kritika praktického rozumu*. Praha: Svoboda, 1996. 306 s., 1. vydání, ISBN 80-205-0507-5.
- PATOČKA, Jan. *Doslov*. In: DESCARTES, René. *Rozprava o metodě*. Praha: Svoboda, 1992. 67 s., 3. vydání, ISBN 80-205-0216-5.
- NETOPILÍK, Jakub. *Život a dílo Benedikta Spinozy*. In: SPINOZA, Benedikt. *Etika*. Praha: Svoboda, 1977. 376 s., 1. vydání.
- DUROZOI, G., ROUSSEL, A. *Filosofický slovník*. Praha: EWA, 1994. 352 s., 1. vydání, ISBN 80-85764-07-5.